

Данијела Вујусић

МЕМОАРИ ПЕРЕ БОГАЉА - РОМАН АПОСТРОФА СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА

У првом Селенићевом роману *Мемоари Пера Богаља* (1968) присутан је један метапоетички дискурс битан за разумевање не само стваралачке оријентације, већ и за разумевање оног што ће касније прерасти у пишчеву поетичку опсесију, која ће условљавати тип изабране наративне инстанце. Приповедач Пера Богаљ вели: *Ја врло добро знам да се наративна истина са своје створене дели на две групе, да могу да постоје и две врсте наративне истине о истом догађају. Једно је памћење, а друго је прича, од вајкада и још пре тога.*¹⁾

И прича и памћење имају свој живот, аутономан и самодовољан. Оваква оријентација обележиће Перино причање/мишљење као изразито субјективно и непоуздано, сво у напору да се сачува крхкост сећања. Наративна истина која увек узима облик приповедача у Периним *мемоарима* нуди једну изузетно личну, донекле померену верзију поимања ногатог човечанства и његове историјске прошлости. Казивање почиње у ја-форми, обликовано презентом: *Седим. Ћушим. Као и обично. Првомајска Борба ми је у рукама. Наравно, не чиним је.*²⁾ Присутно приповедно време проблематизује рецепцију наслова романа и отвара питање жанровске припадности. *Мемоари* преферирају ширу друштвену панораму,³⁾ приказану из перспективе наративног субјекта. Нужна субјективност увек је омеђена тежњом за објективним сведочењем како би била задовољена историјска истина и потврђен идентитет аутора као историјског фактора. Намерено се остварује писаним трагом, документом као неопозивим сведочанством. Међутим, нема никаквих сигнала да Пера бележи своја сећања, чак ни касније када његова нараторска истина почне да

наликује, како сам каже, богатом разгранатом стаблу. Да ће бити битних померања граница мемоарског жанра сведочи презентски облик и неприсуство чина бележења, али и увођење наратора.

Пера мисли своју причу кроз чин остваривања фиктивног дијалога са Давидом: *Тебе, додуше нема, али било би чудно да си дошао у ово доба.* Мука разговора са собом ублажена је илузијом присутности жељеног слушаоца, немог саговорника, чије контуре спознајемо кроз призму Периних повремених халуцинантних доживљаја.

Ко је Давид? Лице свог мистичног наратора Пера нам открива постепено. Првобитно спознајемо Перину спремност да наратору открије своју најинтимнију мотивацију и заокупљеност из које ће се, онако како вода увек пронађе свој пут, изметнути онеобичен мемоарски поступак: *Већ неколико година, колико ујорно, толико и безнадежно, чејркам то свом зајамњеном и измученом јамћењу, као археолог то рејком налазишију, не бих ли преко новооткривеној цреји, накитија или слабо урезаној слова открио порекло и начин настајања моје сирасији, моје неиресушне сирасне заинтересованости за људске ноје.*⁴⁾ Јасно је да ће сећања представљати извор свих садржаја, али остаје дилема позиционирања Давида у контекст приче. Да ли је омеђен приповедним или приповеданим временом? Ова мистична димензија фиктивног адресата биће откривена касније, када у једном од својих сећања, Пера оживи слику болнице у Опузену. Тешки и болни дани опоравка након несрећно изгубљених ногу описани су иронично и гротескно, но оно чиме су ови дани неизбрисиво нијансирани јесте познанаство са такође обогаленим дечаком Давидом. Давид лежи у кревету поред Периног, у соби у којој ће се одиграти *заумни бал белих ујивара.* У једном тренутку њих двојица ступају у дијалог, спонтан, али обележен горчином и јадом које Давид пројектује као доживљај света: *Друји, а не ми, морају да сийију, зајо ишио не знају куда иду... Нама није тојребно да се крећемо. Ми знамо да се крај креће према нама.*⁵⁾ Тада ће Давид први пут изговорити: *Перо бојаљу.* Пригушено, а довољно присно да заживи као трајни епитет у свести наратора. Нешто касније, обогалени младић, једино биће са којим је Пера икада остварио комуникацију, издише. Давид је, дакле, *Перин браји то муци,* припада свету безногих, а касније и свету мртвих. Заједничка им је отуђеност од ногатог света и спремност да се од истог одвоје снагом своје ироније, дубином патње и, рекло би се, стихијом наталожених мржњи. Оног тренутка када Перино сећање покушава да задобије обличје наратије, бива призван Давид, призван са намером да остане свеприсутан: *Нико од нојитиих не би схвајио ишиа сам доживео у нашој фиђеловачкој кући пре тридесетак година када сам први јуји видео ноју. Зајо ти слушај. Можда ћеш ме чуји.*⁶⁾ Омеђен оквирима

сопствене наративне истине, Пера ће исту желети да предочи изабраном наратору, симболу једном остварене, а заувек изгубљене комуникације. Зато од почетне сцене, па до завршне, апострофирање представља остварени императив идентификације. Безноги Пера своју обогаљену визију света не може тек тако, потпуно безболно, да исприча нама, који припадамо ногатом човечанству, ништа се са тих обала с једне на другу не може пренети. Зато му треба сигурни лађар, утешитељ и исцелитељ, мост за непремостиво. Само је Давид искорак, ако не корак до нас, у човечанство. Од почетне до завршне сцене, Давид је свеprisутан. Јединствена потреба изнедрила је јединствену форму - роман апострофу.

Каснији Селенићеви романи такође поседују јунаке/нараторе који су битно обележени потребом за слушаоцем, пошто је у њиховој фиктивној стварности комуникација унапред онемогућена. У случају Пера Богаља, обраћање одсутном и загонетном Давиду, само подвлачи приповедачеву изолованост.⁷⁾

Могли бисмо закључити да се у првом Селенићевом роману идеализује чин сећања, а не чин казивања, зато Пера одабира да мисли своју несређену приповест, не да је бележи како налаже природа мемоарске прозе. Ретроспекција се остварује кроз асоцијативна везивања, а приповедач се може означити из угла савремене теорије приповедања као хомодијегетички и интрадијегетички. Ова типологија подразумева Перино присуство у примарној приповести, омеђеној приповедним временом, али и присутност у низу дијегетичких ситуација, својеврсних аутодијегеза.

Непоуздано приповедање по правилу припада хомодијегетичком наратору и ваљало би указати на показатеље непоузданости. Показатељи непоузданости јесу у ограничениости знања приповедача, чињеници да је лично умешан у догађаје, а врло често и у проблематичности његовог система вредновања. Извори за ову двоструку повест, личну и породичну, налазе се понајпре у Перином сећању. Но сећање је крхко и неухватљиво, замагљено потиснутим, а набујалим емотивним спознајама. Зато ће Пера рећи: *Ја се не сећам ничега... Ни ѿога се не сећам... Чини ми се да се сећам. Чини ми се да знам... Ако се добро сећам... И ако се врло слабо и муѿно сећам... Није усѿвари искључено ни да сам сањао... Можда је ово из неке друѿе ѿриче, можда сам ѿобркао, мада мислим да нисам... Догађаји прилазе сами, из мутне прошлости се нагло и необјашњиво изоштре у приповедачевој свести и неизоставно су подстакнути, или праћени, неким осећањем. Нема сећања без осећања. Емотивни императив условљава званице прошлости: *Неке од званица волим да ѿледам како ѿтрају и заѿо чешће неѿо друѿе укључујем у рад. Неке оживљавам веома реѿко. Неке, оѿеѿѿ, никако не волим и смесѿио би их у ѿокрајне сале,**

да бих само с времена на време, у врло изузетним приликама, иусишо да иређу у моју велику мемоарску дворану.⁸⁾

Овако крчки ретроспективни сегменти нису довољни ни за лични животни мозаик, ни за породични, па Пера користи, указујући директно на тај акт, и друге изворе. Најчешће оно што је сам чуо (*Све сам шо чуо из чабра*⁹⁾), као што је прича о малом спаљеном брату Благоју, *од рођења смрџнику из Фиђеловца*.¹⁰⁾ Други извор јесу четири (не)постојећа мемоара о збегу у Фиђеловцима, углавном критички поменута, јер се историјска истина у њима међусобно сукобљава. Нарочита неслагања тичала су се броја несрећних жртава у збегу. Полемика је добила димензије жучне академске расправе, која је кулминирала буђењем зле крви и скрнављењем светиње пострадалих. Тако је Пера схватио да *човечансџиво њонекад усџева од много исџина да наџрави једну, али велику неусџину*¹¹⁾. Зато ће овај солилоквиј усамљеника, затамњеност прошлости расветљавати у границама сопствених интелектуално-емотивних могућности, причањима која му је у аманет оставила мајка Танкосава.

За Танкосавино казивање Пера ће рећи да је примитивно, али му то неће сметати да га обилато користи. Неке од догађаја *блесава и смрдљива Танкосава честџо иреџричава*, готово шаблонизовано. Пера, током процеса неуморног археолошког копања по остацима сопствене и породичне прошлости, свесно или несвесно, свакако перманентно, има потребу да се позива на запамћене садржаје мајчине прича. Ако је ишта његова обогалена свест пристала да прихвати и запамти, онда то јесте причање Танкосаве, тог *комада мяса* у коме, Пера признаје, *џонекад оџкрије и џо неку ноџџу особину*.¹²⁾ Но, преузимајући њене садржаје, начином на који их приповеда/мисли Давиду, наратор на себе ставља маску свезнајућег приповедача. Нарочит пример је прича о суседу Стјепану и првој породичној трагедији, насталој као последица непремостивих националних сукоба и мржњи. Прича има више верзија од којих Пера, за састављање успомене на Стјепана и догађај, одабира управо Танкосавину верзију, дакле, могуће веродостојну. Овакав избор, казујући о братовљевој смрти, осветљава коментаром и цитатом: *Ни на џџом месџу нисам никада усџео да разбијем шаблон Танкосавине ирџче. У њеној ирџчи, џоследње шџџо се о Блаџоју каже, џласи баш џџако: Јосџџ џџџ џџ извуче, за ноџу џџ вуче, ка закљано јаре, боже ми оџросџџи, а мој мали Блаџоје не џлаче, суве му очи, и џџаки суви очију осџџаде на црној земљџци исџред Сџџџејџанови ноџ*.¹³⁾ (подвукла Д.В.). Ефекат веродостојности постиже наглашавањем да се поједини мајчини изрази дословце преносе, пошто је очигледно то примитивно причање ипак пронашло ваљани механизам да се дочарају атмосфера и емоције: *Ускоро је ирџсџџало да нас сџџџе са леђа Блаџојево цвиљење. Танкосава увек уџџџребљава џџу реч*.¹⁴⁾ Суптилно

сегментно пробијање новог наративног гласа усложњавало је конструкцију постојећег наративног нивоа, али не и његово напуштање.

Танкосавино причање је извор потенцијалног свезнања, сваки део мозаика породичне прошлости и фиђеловачке трагедије кристалисан је кроз призму њеног сећања, очигледно моћног и дубоког. Међутим, чим садржаји њеног сећања прете да обухвате и лично Перино страдање (описивање догађаја у коме је Пера изгубио ноге), став наратора према свом извору се мења. Причање поприма ироничан тон, непоузданост и субјективност расту и добијају своје уобичајене димензије, нарочито наглашене како се мишљење/казивање приближава приповедном тренутку. Расте сумња у Танкосавине нараторске садржаје до игнорантских димензија, поткрепљена одбојношћу и нетрпељивошћу шокантних размера: *Лучећи у неизмерним количинама киселину у којој сам се, својевремено ја, њуних девет месеци, куџао и, сиђуран сам у њо, бљувао без њресџанка, дођриносећи њако киселом сасџаву мој џечној и киселој киндербеџа, класициџички џоџџујући њејођреџив редослед деџаља сељачки џаџеџично и расџричано, укоченој крављеј џоџледа, џочињала би џричу - џричам џџи џричу - о џоме како сам ја, Пера Прокић, син Милоја и Танкосаве Прокић, рођен у Фиђеловцима, изђубио ноје у џознаџом фиђеловачком збеђу.¹⁵⁾* (подвукла Д.В.). Каснији догађаји, везани за послератни живот породице, испричани су из угла конкретнијих и живљих Периних сећања, повезиваних искључиво асоцијативно.

Најзад, закључићемо да је приповедач у првом Селенићевом роману хомодијегетички, сви нивои приказаних светова припадају његовом гласу. Степен видљивости највиши је. Приповедни ток се реализује ахронолошки, мотивисан снагом идеализованог култа сећања и диктатом субјективности. Присутност у свим догађајима и проблематичност постојећег система вредности наратора, чине основни извор непоузданости. Доминација фиктивног наратора, а са друге стране, одсуство шире друштвене панораме, сугеришу да је понуђена визија света и живота творевина својеврсног антимоаристичког казивања/мишљења. Шта је слика света без слике појединца?! Шта је прича света без личне легенде?!

1) Слободан Селенић, *Мемоари Пера Боџаља*, Пресвета, Београд, 1999, стр. 56.

2) исто, стр. 7.

3) Владимир Бити, *Појмовник сувремене књижевне џеорије*, Матица хрватска, Загреб, 1997.

4) Слободан Селенић, *Мемоари Пера Боџаља*, Просвета, Београд, 1999, стр.10.

- 5) исто, стр. 44.
 6) исто, стр. 15.
 7) Владислава Рибникар, *Од интроспекције до књижевної џекста. Поеџика џриповедања у романима Слободана Селенића*, Споменица Слободана Селенића, САНУ, Београд, 2004, стр. 93.
 8) Слободан Селенић, *Мемоари Пере Боџаља*, Просвета, Београд, 1999, стр. 53.
 9) исто, стр. 25.
 10) исто, стр. 25.
 11) исто, стр. 55.
 12) исто, стр. 49.
 13) Слободан Селенић, *Мемоари Пере Боџаља*, Просвета, Београд, 1999, стр. 21.
 14) исто, стр. 21.
 15) исто, стр. 49.

